

JÓZEF MŁYŃSKI*

Praca socjalna z migrantami/uchodźcami jako obszar bezpieczeństwa socjalnego wyzwaniem dla polityki społecznej

Social Work with Migrants/Refugees as an Area of Social Security and a Challenge for Social Policy

Abstrakt

Artykuł podejmuje zagadnienie pracy socjalnej z migrantami/uchodźcami w obszarze bezpieczeństwa socjalnego. Celem jest ukazanie bezpieczeństwa socjalnego migrantów/uchodźców jako wyzwania dla polityki społecznej w środowisku lokalnym. Na wstępie przedstawiono postrzeganie uchodźcy w świadomości społecznej, kolejno omówiono uchodźstwo jako wyzwanie dla polityki społecznej; następnie ukazano rolę i zadania pomocy społecznej w realizacji bezpieczeństwa socjalnego w ramach pracy socjalnej, pokazano pracę socjalną z uchodźcami z perspektywy środowiska lokalnego. Jako wnioski, innowacje, rekomendacje wskazano, iż zaleca się poszerzenie oferty poradnictwa specjalistycznego, w tym poradnictwa rodzinnego o wsparcie emocjonalne, stanowiące podstawowy etap zabezpieczenia socjalnego i zdrowotnego. Rozwinięcie oferty o udzielanie porad z zakresu rynku pracy, porad edukacyjnych (językowych) oraz asystenturę kulturową. Ten rodzaj pomocy stanowi deficyt osobowy oraz wykracza poza obowiązki kompetencyjne pracowników socjalnych. Zapewnienie bezpieczeństwa socjalnego migrantom/uchodźcom nie zawsze jest komplementarne i spójne ze społecznym postrzeganiem uchodźców i zalecanymi formami pomocy.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo socjalne, migranci, praca socjalna, polityka społeczna, uchodźcy

Abstract

This article presents the social security of migrants/refugees as a challenge for social policies when viewed from the prism of the local community. Formal and legal analyses were discussed and supple-

---

* Dr hab. Józef Młyński, prof. UKEN – Katedra Zarządzania i Pracy Socjalnej, Instytut Zarządzania i Spraw Społecznych Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, e-mail: jozef.mlynski@up.krakow.pl, ORCID: 0000-0002-2475-9658.

mented with an observation of the public's perception of migrants/refugees. First, we presented the public's perception of the refugees, then discussed it in the context of challenges for social policies. We demonstrated the role and actions taken by the social services within the scope of social security, and we shed light on the social work relating to refugees from the perspective of a local community. What is recommended is extending the offer of specialist counselling, including family counselling, with emotional counselling, thus forming the backbone of social and health security. Expanding the offer with professional, educational, and cultural services. There is a shortage of social workers qualified in individual counselling. Currently, such a form of support seems to go beyond the competence of social workers. Providing migrants/refugees with social security does not always appear to be complementary and consistent with how they are perceived and the forms of assistance on offer.

Keywords: social security, migrants, social work, social policy, refugees

Praca socjalna mieści się w obszarze polityki społecznej i bezpieczeństwa socjalnego, jest praktycznym odniesieniem zaspokojenia potrzeb materialnych oraz duchowych jednostki w określonym czasie. Najczęściej pracę socjalną określa się jako profesjonalną działalność na rzecz jednostek, grup, społeczności lokalnych, zagubionych w społecznym funkcjonowaniu, potrzebujących wsparcia, pomocy, właściwych działań warunkujących ich zabezpieczenie egzystencjalne, wartości i godność życia. Jak zauważa J. Szmagański „jest profesją związaną z prawami człowieka, której podstawowym założeniem jest wewnętrzna wartość każdego człowieka, a jednym z głównych celów jest promowanie sprawiedliwych struktur społecznych, które mogą zapewnić ludziom bezpieczeństwo i rozwój przy jednoczesnym zachowaniu ich godności”¹. Z tej racji pozostaje obszarem polityki społecznej, która stanowi działalność państwa, samorządu oraz organizacji pozarządowych, a których zadaniem jest kształtowanie warunków bytu obywateli w zakresie pracy, egzystencji. Warunkuje i sprzyja zaspokajaniu potrzeb człowieka dostępnych w sektorze społecznym². Bezpieczeństwo socjalne natomiast stanowi efekt zaspokojenia podstawowych potrzeb socjalnych, czyli dla jednostki zagubionej w społecznym funkcjonowaniu, potrzeb implikujących warunki bytowe. Dąży do zapewnienia środków do życia i do zabezpieczenia przed występowaniem w rodzinach rodzajów ryzyka socjalnego, takich jak: bezrobocie, przemoc, choroba, brak pracy, wykluczenie, marginalizacja³. W literaturze przedmiotowej dotyczy „ochrony egzystencjalnych podstaw życia ludzi, zapewnienia możliwości zaspokajania indywidualnych potrzeb materialnych

¹ J. Szmagański, *Praca socjalna. Poszukiwania tożsamości: duchowość, radykalizm, secentyzm... i nowe kierunki*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, Warszawa 2022, s. 41.

² A. Kurzynowski, *Polityka społeczna – podstawowe pojęcia i zakres*, w: *Polityka społeczna*, red. tenże, Wydawnictwo SGH, Warszawa 2001, s. 9.

³ Wskazane zagrożenia bezpieczeństwa socjalnego zwykle powstają w wyniku różnych czynników sprawczych, które w zbiorczym nazewnictwie zawrzeć można w kategorii kwestii społecznej – zjawiska wyrażające stany krytyczne w życiu osoby i zbiorowości. Por. K. Głębicka-Auleytner, *Wybrane aspekty bezpieczeństwa socjalnego państwa polskiego*, Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu, Radom 2022, s. 4.

i duchowych, realizacji aspiracji życiowych przez tworzenie warunków do pracy i nauki, ochrony zdrowia oraz gwarancji emerytalnych⁴, stanowi „realne gwarancje zaspokojenia potrzeb socjalnych jednostek i rodzin, stan wolności od niedostatku bądź obniżenia poziomu życia spowodowanego głównie tzw. ryzykiem socjalnym (np. utrata możliwości zarobkowania, choroba, inwalidztwo, starość, zwiększone obciążenia rodzinne, bezradność) lub innymi zdarzeniami losowymi”⁵, pozostaje także stanem „wolności od zagrożeń, których skutkiem jest brak lub niedostatek środków utrzymania”⁶. Z tej racji bezpieczeństwo socjalne pozostaje wartością egzystencjonalną, fundamentalną dla każdego suwerena, aby mógł godnie egzystować we współczesnych czasach⁷.

W odniesieniu do uchodźców/migrantów jest obszarem zabezpieczania ich potrzeb bytowych, mieszkaniowych, zdrowotnych, przynajmniej w początkowym okresie egzystencji w kraju przyjęcia. Z tego względu przestrzeń pracy socjalnej w obszarze bezpieczeństwa socjalnego pojawia się zawsze wtedy, gdy jakieś jednostki lub grupy doświadczają braków (rodziny dysfunkcyjne), są dotknięte patologiami (rodziny patologiczne), doświadczają braku zaspokojenia podstawowych potrzeb (rodziny socjalne), są migrantami/uchodźcami.

Niewątpliwie ważnym podmiotem bezpieczeństwa socjalnego w realizacji zadań pracy socjalnej są migranci/uchodźcy, szczególnie w sytuacji zagrożenia ich życia. Pracownicy socjalni w ramach usług społecznych, realizowanych w ośrodkach pomocy społecznej, stają w obliczu konieczności zorganizowania pomocy dla korzystających z systemu wsparcia społecznego osób i rodzin w ramach nowych, adekwatnych do potrzeb, ale bezpiecznych dla obu stron zasad i procedur. Migranci, zgodnie z ustawą o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 roku, mają prawo do udzielenia im pomocy i wsparcia z racji trudności dotyczących integracji cudzoziemców, którzy uzyskali w Rzeczypospolitej Polskiej status uchodźcy, ochronę uzupełniającą lub zezwolenie na pobyt czasowy⁸.

W badaniu posłużono się metodą opartą na analizie źródeł oraz zastanych dokumentów: źródłowych literatury przedmiotu, prawnych, statystycznych, badawczych. Zastosowano analizę literatury przedmiotu, ilościową i jakościową, analizę zawartości treści raportów CBOS i OBOP.

⁴ A. Skrabacz, *Bezpieczeństwo społeczne – podstawy teoretyczne i praktyczne*, Wydawnictwo ELIPSA, Warszawa 2012; por. Z. Domański, *Bezpieczeństwo socjalne*, „Journal of Modern Science” 2017, nr 2 (33), s. 368.

⁵ „Bezpieczeństwo socjalne”, w: *Nowa encyklopedia powszechna PWN*, t. 1, red. B. Petrozalin-Skowrońska, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005, s. 434.

⁶ B. Rysz-Kowalczyk, *Leksykon polityki społecznej*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2002, s. 20.

⁷ K. Głębicka-Auleytner, *Polityka bezpieczeństwa socjalnego obywateli polskich. Przyszłość i teraźniejszość*, Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu, Radom 2022, s. 21.

⁸ Art. 7. ustawy o pomocy społecznej z dn. 12 marca 2004r, (Dz. U. z 2004 r. Nr 64, poz. 593).

Celem artykułu jest analiza pracy socjalnej migrantów/uchodźców jako obszar bezpieczeństwa socjalnego. Badania formalno-prawne zostaną uzupełnione o postrzeganie uchodźców w świadomości społecznej, wyzwanie dla polityki społecznej oraz ukazanie potencjalnych form pomocy wobec migrantów/uchodźców w lokalnym środowisku ich zamieszkania.

Uchodźstwo w świadomości społecznej⁹

Uchodźca w ujęciu definicyjnym to osoba lub rodzina, która nie może lub też nie chce wrócić do kraju pochodzenia albo stałego miejsca zamieszkania z racji uzasadnionej obawy przed prześladowaniem z powodu różnych czynników: narodowości, religii, rasy, wyznawanych poglądów politycznych¹⁰. Kolejne kryterium uchodźstwa dotyczy procesu opuszczenia miejsca zamieszkania przez osoby, które zmuszone są do ucieczki w wyniku konfliktów zbrojnych lub zagrożeń związanych z prześladowaniem, również zagrożenia wojennego lub wojny. Termin uchodźca został zdefiniowany także w Konwencji dotyczącej statusu uchodźców, w której jest to osoba, która z racji:

uzasadnionej obawy przed prześladowaniem z powodu swojej rasy, religii, narodowości, przynależności do określonej grupy społecznej lub z powodu przekonań politycznych przebywa poza granicami państwa, którego jest obywatelem, i nie może lub nie chce z powodu tych obaw korzystać z ochrony tego państwa albo która nie ma żadnego obywatelstwa i znajdując się na skutek podobnych zdarzeń, poza państwem swojego dawnego stałego zamieszkania, nie może lub nie chce z powodu tych obaw powrócić do tego państwa¹¹.

W tym kontekście osoba, tracąc możliwość bezpieczeństwa i ochrony we własnym państwie, podejmuje decyzję ucieczki do krajów przyjmujących. Uchodźca ma dzięki temu prawo do ochrony swoich praw przez organizacje

⁹ W niniejszym artykule autor odwołuje się do uchodźstwa do 2021 roku, ponieważ uchodźstwo generowane najazdem wojsk rosyjskich na Ukrainie w nocy 24 lutego 2022 roku, które doprowadziło do exodusu obywateli ukraińskich do państw sąsiadujących, w tym do Polski, wydaje się nowym i innowacyjnym podejściem do prowadzonych działań, systematycznie podejmowanych w służbach społecznych, i jest analizowane w odrębnym artykule.

¹⁰ B. Mikołajczyk, *Osoby ubiegające się o status uchodźcy. Ich prawa i standardy traktowania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2000.

¹¹ Art. 1. Konwencji dotyczącej statusu uchodźców, sporządzonej w Genewie, z dnia 28 lipca 1951 roku (Dz. U. z 1991 r. Nr 119, poz. 515 i 517).

międzynarodowe oraz prawo do uzyskania pomocy w państwie przyjmującym na poziomie stanowiącego w nim prawa społecznego, socjalnego¹².

Jednym z czynników pozaformalnych warunkujących bezpieczeństwo migrantów/uchodźców jest ich postrzeganie przez społeczeństwo przyjmujące, czyli w naszym przypadku polskie. Zarówno otwartość, jak i niechęć mogą implikować zróżnicowane postawy społeczne wobec cudzoziemców. Jedną ze znamienitych cech rozwoju społeczeństw była i jest ruchliwość przestrzenna, występująca na poziomie mikro, makro i mezo skali. Niewątpliwie zagadnienie to dotyczy szeroko rozumianej emigracji i migracji¹³. O ile migracja jest zjawiskiem permanentnego przemieszczania się jednostki do wybranego przez siebie miejsca, bez konieczności osiedlenia się w nowo wybranym kraju, o tyle uchodźstwo najczęściej dotyczy osób zmuszonych przez zaistniałe okoliczności, zwykle od nich niezależne, do opuszczenia dotychczasowych miejsc zamieszkania¹⁴.

Zazwyczaj na decyzję o wyjeździe mają wpływ nie tylko obiektywne warunki rozwoju, jakie panują w ojczyźnie emigrantów (czynniki wypychające), ale też faktyczne w krajach imigracyjnych (czynniki przyciągające). Są to m.in. bezrobocie, niepełne zatrudnienie, deficyty utrzymania rodziny w miejscu lokalnego zamieszkania, ale też sytuacje związane z prześladowaniem lub z konfliktami militarnymi (wojna).

W Polsce, w latach 2000–2019, status uchodźcy przyznano cudzoziemcom z wielu państw (zob. wykres). Z poniższego wykresu wynika, że w początkowej fazie najliczniejszą grupą osób, którym przyznano status uchodźcy, byli obywatele Rosji, którzy w tym okresie sprawozdawczym zdecydowanie przeważali do 2012 roku, a w latach 2002–2007 stanowili prawie 80–90%. Po 2012 roku wzrosła liczba wydawanych kart pobytu w ramach karty uchodźcy dla obywateli Syrii – prawie 11,0% ogółu obcokrajowców objętych tą formą ochrony¹⁵. Następną grupę obywateli tworzyli Białorusini i Irakijczycy, chociaż nie stanowili w poszczególnych

¹² Uchodźca, w: *Nowa encyklopedia powszechna*, red. B. Petrozolin-Skowrońska, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998, s. 527–528.

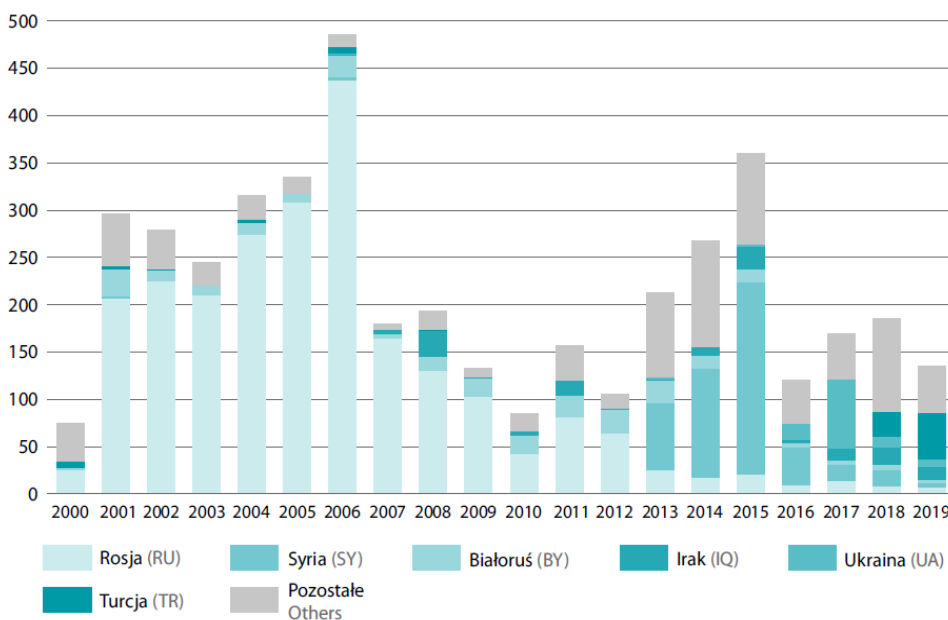
¹³ Często pojęcie emigracji utożsamiane jest z pojęciem migracji. Przez emigrację należy rozumieć przeniesienie się jednostki lub rodziny z kraju pochodzenia do kraju zamieszkania i osiedlenia się przynajmniej na dłuższy czas w nowo wybranym kraju. Natomiast migracja dotyczy zjawiska ciągłego przemieszczania się jednostki z miejsca na miejsce, bez konieczności osiedlenia się w nowo wybranym kraju. W każdej jednak chwili wyjazd z kraju za granicę (zwykle początkowo w systemie wahałowym lub sezonowym) może doprowadzić do podjęcia w nowym miejscu decyzji zmieniającej się w definitywną emigrację. Por. A. Rajkiewicz, *Polityka społeczna wobec procesów migracyjnych*, w: *Polityka społeczna*, red. G. Firlit-Fesnak, M. Szyłko-Skoczny, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 303.

¹⁴ A. Florczak, *Uchodźstwo*, w: *Organizacje międzynarodowe w działaniu*, red. A. Florczak, A. Lisowska, Wydawnictwo OTO, Wrocław 2014, s. 395.

¹⁵ Można przypuszczać, że przyczyną, która stoi za tak znacznym napływem Rosjan, a w późniejszym okresie Syryjczyków, są konflikty zbrojne. Pierwszy z nich to II wojna czeczeńska, której druga faza miała miejsce w latach 2000–2009, w tym też przedziale czasowym do Polski napływało

latach wyróżniających się liczebnie grup cudzoziemców – odpowiednio 6,3%; 3,2%. Po 2016 roku trend ten zmienił się i wyraźnie zaznaczył się w nim udział obywateli Ukrainy, wzrastając do prawie 8,0%. Natomiast w przyjętym okresie większość pozytywnych decyzji, związanych z przyznaniem ochrony cudzoziemcom wydanych na pobyt tolerowany oraz pobyt uwzględniający kwestię humanitarną, lokowało się wśród obywateli Rosji (10,5 tys.), Ukrainy (0,7 tys.), Wietnamu (0,6 tys.), Armenii (0,5 tys.) oraz Gruzji (0,2 tys.)¹⁶.

Wykres. Cudzoziemcy, którym przyznano status uchodźcy w Polsce według krajów obywatelstwa w latach 2000–2019

Źródło: GUS, *Sytuacja demograficzna Polski w latach 2000–2019. Migracje zagraniczne ludności w latach 2000–2019*, Warszawa 2020, s. 168.

Polska – jako sygnatariusz konwencji ONZ w zakresie statusu uchodźców – zobligowała się do udzielania wsparcia oraz schronienia uchodźcom w sytuacji różnego rodzaju prześladowań lub w przypadku konfliktów zbrojnych i wojennych na danym terytorium. Jak wynika z literatury, Centrum Badania Opinii Społecznej i Ośrodek Badania Opinii Publicznej od wielu lat prowadzą

najwięcej Rosjan. Powodem wyraźnego wzrostu napływu Syryjczyków od 2012 roku może być zaś trwająca w Syrii wojna domowa.

¹⁶ GUS, *Sytuacja demograficzna Polski w latach 2000–2019. Migracje zagraniczne ludności w latach 2000–2019*, Warszawa 2020, s. 168.

badania sondażowe dotyczące postrzegania problemu uchodźców przez polskie społeczeństwo. W sondażach z 1997 roku i 1998 roku, dotyczących rozumienia terminu „uchodźca” przez opinię społeczną, najczęściej pojawiały się odpowiedzi, że „uchodźcy” to ludzie, którzy opuścili swój kraj w obawie przed prześladowaniami, lub uciekinierzy z terenu objętego wojną – taką definicję podawało prawie 90% respondentów. Z badań wynika także pewien brak rozumienia tego terminu, szczególnie w przypadku następujących definicji: ludzie, którzy opuścili swój kraj w poszukiwaniu lepszych warunków życia; Polacy ze Wschodu, np. z Kazachstanu; członkowie mniejszości narodowych mieszkający w Polsce; Romowie na ulicach polskich miast¹⁷.

Problem uchodźców implikuje pytanie dotyczące opinii badanych na temat zasad postępowania polskich władz wobec uchodźców. Zebrane informacje wskazują na relatywną zgodę respondentów w głoszonych opiniach na temat uchodźców. Dominuje przekonanie, że powinno się dążyć do wysyłania uchodźców z powrotem do państw, z których przyjechali. Mniej niż jedna trzecia badanych uważa, że należy pozwolić im osiedlić się w Polsce na dłuższy czas. Znacznie mniejszym poparciem (choć należy odnotować tendencje wzrostowe) cieszą się inne, zaprezentowane ankietowanym rozwiązania. Co ósmy respondent twierdzi, iż należy pozwolić osiedlić się uchodźcom w Polsce na stałe, jednocześnie prawie jedna dziesiąta wyraziła przeciwne zdanie: należy dążyć do wysłania ich do innych krajów. Średnio co dziesiąty ankietowany nie posiada własnej opinii na ten temat. Niewielu Polaków uważało, że należy ich zostawić samym sobie¹⁸.

W sondażach po 2000 roku, jak wynika z badań przeprowadzonych przez CBOS i OBOP, pojawia się nowy problem badawczy: respondentów zapytano o opinię w sprawie przyjmowania uchodźców politycznych oraz uchodźców z krajów objętych konfliktami zbrojnymi. Ze zgromadzonych danych (z 2004 i 2015 roku) wynika, że stosunek Polaków do udzielania pomocy uchodźcom politycznym prawie się nie zmienił i jest pozytywny. Trzy czwarte badanych twierdzi, że Polska powinna udzielać schronienia osobom prześladowanym w swoich krajach ze względu na przekonania oraz działalność polityczną. Należy odnotować tendencję spadkową wśród badanych popierających nie tylko doraźną pomoc uchodźcom, ale także pozytywnie nastawionych do ich osiedlania się w Polsce (z 27% w 2004 roku do 22% w 2015 roku). Natomiast tendencja wzrostowa jest widoczna wśród ankietowanych twierdzących, że uchodźcom powinno się udzielać azylu do czasu, kiedy będą mogli wrócić do swojego kraju (z 48%

¹⁷ Centrum Badania Opinii Społecznej, *Polacy wobec uchodźców. Komunikat z badań BS/155/155/97*, Warszawa 1997, s. 4; Ośrodek Badania Opinii Publicznej, *Uchodźcy w świadomości społecznej 2-5.10.98*, Warszawa 1998, s. 2.

¹⁸ Centrum Badania Opinii Społecznej, *Polacy wobec uchodźców...*, s. 5; Ośrodek Badania Opinii Publicznej, *Uchodźcy w świadomości społecznej...*, s. 3-6.

w 2004 roku do 54% w 2015 roku). Średnio co siódmy respondent sprzeciwia się przyjmowaniu uchodźców politycznych. Ankietowani w większości także zgadzają się na pomoc osobom uciekającym z obszarów objętych konfliktami zbrojnymi. Blisko trzy czwarte badanych popiera udzielanie im pomocy. Jednocześnie co siódmy Polak zgadza się na osiedlanie się uchodźców w Polsce¹⁹.

Do innych konkluzji prowadzi analiza opinii społecznych uzyskanych po 2015 roku, z których wynika, że o ile do zamachu terrorystycznego w Paryżu w 2015 roku Polacy wykazywali aprobatę przyjmowania uchodźców, o tyle po tym wydarzeniu tendencje w deklaracjach respondentów są odwrotne. W 2021 roku blisko połowa badanych (48%) deklaruje brak zgody względem przyjmowania uchodźców z krajów objętych konfliktami, a dwie piąte (41%) uważa, że Polska powinna udzielać im schronienia tylko do czasu, kiedy będą mogli wrócić do swojego kraju (33%), lub zgadza się na ich osiedlanie w naszym kraju (około 9%)²⁰.

Z badań przeprowadzonych w 2021 roku wynika, że opinie na temat przyjmowania migrantów/uchodźców do Polski są podzielone. Na ogół respondenci niechętnie odnoszą się do tej problematyki. Skala zaobserwowanej niechęci jest mniejsza niż przed laty, co prawdopodobnie jest skutkiem odmiennej sytuacji politycznej na świecie. W 2018 roku w Unii Europejskiej miała miejsce relokacja uchodźców z wcześniejszego kryzysu migracyjnego, którego źródłem była tzw. arabska wiosna i konflikty będące jej następstwem (m.in. w Libanie, Syrii, Libii). Negatywny stosunek do przyjmowania azylantów był także skutkiem ataków terrorystycznych w Europie inspirowanych/dokonywanych przez Państwo Islamskie (ISIS). Obecnie na negatywny stosunek do uchodźców może wpływać sytuacja na granicy polsko-białoruskiej powiązana z nielegalnymi próbami przekroczenia granicy oraz wykorzystywaniem przez Białoruś migrantów w celu prowokacji i prowadzenia wojny hybrydowej²¹.

¹⁹ Centrum Badania Opinii Społecznej, *Opinia publiczna wobec uchodźców i sytuacji migrantów na granicy z Białorusią. Komunikat z badań: nr III/2021*, oprac. M. Feliksiak, Warszawa 2021, s. 1. Wskazując na konkretne przypadki warunkujące zasadność udzielenia statusu uchodźcy w Polsce określonym grupom, badani częściej wyrażają wątpliwości. Przychylniej odnoszą się do przyznawania statusu uchodźcy Ukraińcom z terenów zajętych przez prorosyjskich separatystów niż względem uchodźców z Bliskiego Wschodu i Afryki. Centrum Badania Opinii Społecznej, *Polacy wobec problemu uchodźstwa. Komunikat z badań nr 81/2015*, oprac. K. Kowalczyk, Warszawa 2015, s. 2.

²⁰ Warto odnotować, iż w ostatnich latach stosunek Polaków do przyjmowania uchodźców wyraźnie się ocieplił: ubyłoby osób niechętnych, a przybyło aprobujących zarówno azyl tymczasowy, jak i pobyt stały; Centrum Badania Opinii Społecznej, *Opinia publiczna wobec uchodźców...*, s. 8.

²¹ Tamże. Autor niniejszego artykułu przyjmuje cezurę czasową bilansu migracji/uchodźstwa do 2021 roku. W ten sposób nie odnosi się do analizy zagadnienia uwarunkowanego konfliktem wojny na Ukrainie. Wydaje się, że zjawisko uchodźstwa wojennego związanego z masowym napływem społeczności ukraińskiej w wyniku wojny domaga się odrębnego opracowania, związanego z nowymi przepisami prawnymi w tej materii.

Uchodźstwo w obszarze polityki społecznej

Polityka społeczna stanowi jeden z najważniejszych obszarów działań samorządowych i zgodnie z definicją A. Rajkiewicza jest sferą działania państwa oraz innych ciał publicznych i sił społecznych, która zajmuje się kształtowaniem warunków życia ludności oraz stosunków międzyludzkich (zwłaszcza w środowisku zamieszkania i pracy)²², szczególnie na poziomie samorządu terytorialnego: województwo, powiat, gmina. Bez wątplenia jako płaszczyzna funkcjonowania administracyjnego realizowana jest w politykach publicznych stanowiących „zracjonalizowane działania i programy publiczne, które oparte są na zgromadzonej, względnie zobiektywizowanej wiedzy i usystematyzowanym procesie projektowania i wykonywania tych działań”²³. Odniesienie polityki społecznej do imigrantów/uchodźców wydaje się zatem istotne zarówno w kwestii zarządzania, postaw, integracji, kulturowych wyzwań, jak i wspólnot inkluzywnych warunkujących innowacyjne rozwiązania w usługach społecznych (polityka społeczna, pomoc społeczna, praca socjalna) samorządu lokalnego²⁴.

Niewątpliwie jeden z istotnych obszarów pomocy imigrantom dotyczy procesów ich adaptacji, elementów kultury imigrantów w środowisku lokalnym oraz uzyskania karty uchodźcy. Łączy się to z opieką zdrowotną, świadczeniami socjalnymi, edukacją, należącymi do zadań samorządowych. W wielu przypadkach brakuje w strukturach samorządowych miejsc integracji imigrujących pracowników (i ich rodzin) oraz uchodźców. Wówczas pojawiają się napięcia społeczne, które z kolei rodzą często wrogie reakcje społeczeństwa przyjmującego względem cudzoziemców, powodując narastające konflikty²⁵. Warto dodać, że proces integracji, jak słusznie zauważa T. Łaska, wiąże się z „zachowaniem indywidualnych cech osobowościowych, ukształtowanych przez szeroko pojętą kulturę kraju pochodzenia przy jednoczesnej otwartości na kulturę kraju przyjmującego”²⁶. Jako proces dwustronny wymaga zatem otwartości osób przyjeżdżających oraz społeczności przyjmującej.

²² A. Rajkiewicz, *Istota polityki społecznej – wczoraj i dziś*, w: *Polityka społeczna*, red. A. Rajkiewicz, J. Supińska, M. Księżopolski, Wydawnictwo Naukowe Śląsk, Katowice 1998, s. 27.

²³ A. Zybala, *Polityki publiczne. Doświadczenia w tworzeniu i wykonywaniu programów publicznych w Polsce i w innych krajach*, Krajowa Szkoła Administracji Publicznej, Warszawa 2012, s. 24.

²⁴ J. Krzyszkowski, *Inkluzywne wspólnoty. Czyli o roli polityki społecznej w samorządzie*, Warszawa 2014, s. 7.

²⁵ K. Głębicka, *Praca socjalna z uchodźcami, emigrantami w środowisku lokalnym*, Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich, Warszawa 2014, s. 175.

²⁶ T. Łaska, *Praktyczny wymiar integracji cudzoziemców z ochroną międzynarodową. Przykład warszawskiego centrum pomocy rodzinie*, w: *Pomoc społeczna i praca socjalna w dobie dynamicznych przemian społecznych*, red. E. Grudziwska, M. Mikołajczyk, J. Zozula, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2019, s. 281.

Cudzoziemcy z powodu konieczności zmiany miejsca zamieszkania często doświadczają problemów zdrowotnych, zarówno psychicznych, jak i fizycznych. Już w drodze uchodźczej doznają pewnych dramatycznych przeżyć implikowanych trudną sytuacją kraju pochodzenia, deficytów funkcjonowania w przypadku osób z niepełnosprawnością czy z racji sieroctwa dzieci. Wielu z nich nie potrafi samodzielnie funkcjonować, zadbać o dobrostan, jakość życia, procedury prawne wobec uchodźców nie zawsze prowadzą zaś do natychmiastowej pomocy²⁷.

Postawy cudzoziemców w nowym kraju przyjmują dwa kierunki: pozytywny (postawa aktywna, samodzielna, otwarta) i negatywny (postawa bierna, niesamodzielna, roszczeniowa, agresywna, niezdecydowana), który często jest implikowany poczuciem osamotnienia, depresją i apatią. Szok kulturowy wywołuje różne formy dezorientacji harmonijnej egzystencji²⁸. Kolejne wyzwania polityki społecznej wpisują się w obszar polityki mieszkaniowej. Obok zapewnienia lokum ważnym jej wymiarem jest środowisko lokalne zurbanizowanego miejsca, pełniące funkcję ochronną, biologiczną, społeczną, wychowawczą, sąsiedzka, ekonomiczną²⁹.

Istotne wyzwanie dla realizowanej polityki społecznej w omawianym obszarze stanowią kryzysy kontekstowe lub sytuacyjne (np. pandemie, kataklizmy). W tym przypadku trudności generuje dostęp do usług samorządowych, ich realizacja oraz udzielanie holistycznej pomocy. Zdaniem B.E. Gillilanda i R.K. Jamesa brak profesjonalnego wsparcia, a nawet wsparcia spostrzeganego w systemie rodzinnym może wywołać wiele poważnych zaburzeń funkcjonowania afektywnego, poznawczego i behawioralnego. Stąd też oferowanie pomocy w ramach działalności ośrodków pomocy społecznej w sieci lokalnego zamieszkania imigrantów/uchodźców w postaci wsparcia emocjonalnego, materialnego i niematerialnego, pozostaje ważnym determinantem w usługach samorządów lokalnych, szczególnie dla specjalistów, czyli pracowników socjalnych, asystentów rodziny, koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej – podejmujących prace bezpośrednio z beneficjentem środowiska lokalnego zamieszkania. Dążeniem pracy socjalnej jako instytucji polityki społecznej jest bowiem integracja ze społecznością przyjmującą. Wymaga ona z jednej strony gotowości uchodźców do adaptacji w społeczeństwie przyjmującym, zachowując własną tożsamość kulturową, z drugiej zaś otwartości społeczności przyjmującej, jak również otwartości instytucji publicznych warunkujących przyjęcie uchodźców w celu

²⁷ Tamże, s. 20.

²⁸ W. Klaus, A. Chrzanowska, *Integracja i pomoc społeczna wobec uchodźców w Polsce*, „Analizy. Raporty. Ekspertyzy” 2007, nr 8, s. 43.

²⁹ K. Podolski, W. Turnowiecki, *Polityka społeczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2003, s. 77–78.

zaspokojenia ich potrzeb³⁰. Inną, istotną kwestią dla perspektywy polityki społecznej jest zwrócenie uwagi na naukę języka polskiego, edukację dzieci i młodzieży oraz aktywizację zawodową warunkującą pracę dorosłych uchodźców.

Praca socjalna z migrantami/uchodźcami z perspektywy środowiska lokalnego

Najbliższym miejscem realizacji pomocy społecznej wobec imigrantów/uchodźców jest środowisko ich przebywania. Otoczenie to podlega wspólnym działaniom samorządu terytorialnego w realizacji zadań aplikowanych przez ośrodki pomocy społecznej, powiatowe centra pomocy rodzinie czy centra usług społecznych. Pomoc społeczna, której podstawowym celem jest przeciwdziałanie trudnym sytuacjom egzystencjalnym uchodźców oraz wsparcie procesu ich integracji, została wskazana w art. 7 pkt 11 ustawy o pomocy społecznej³¹. Wynika z niej, iż ryzyka społeczne, uwzględniając trudności w obszarze integracji cudzoziemców, po uzyskaniu w Rzeczypospolitej Polskiej statusu uchodźcy lub ochrony uzupełniającej, stanowią podstawę udzielenia pomocy cudzoziemcom zadeklarowaną przez samorząd terytorialny, szczególnie w ramach tak zwanych zadań zleconych. Przyznawane świadczenia w praktyce umożliwiają integrację grupy cudzoziemców ze społecznością lokalną oraz zapobiegają ich marginalizacji³².

Wraz z przyznaniem statusu uchodźcy istotnym zadaniem jest zweryfikowanie podstawowych potrzeb imigrantów, także ekonomicznych. Artykuł 36 pkt 1 ustawy o pomocy społecznej wymienia następujące świadczenia materialne:

- zasiłek stały – świadczenie obligatoryjnie przysługujące osobom w pełni niezdolnym do pracy z powodu wieku lub niepełnosprawności;
- zasiłek okresowy przyznawany osobom wykazującym brak dochodów lub osobom o dochodach niższych niż ustawowe kryterium oraz w sytuacji braku zasobów niezbędnych na zaspokojenie potrzeb życiowych (w przypadku przewlekłej choroby, niepełnosprawności, bezrobocia, możliwości posiadanych uprawnień do świadczeń z innych systemów zabezpieczenia społecznego);
- zasiłek celowy – jako świadczenie fakultatywne przyznawane na zaspokojenie niezbędnej potrzeby życiowej, w szczególności na pokrycie części lub całości

³⁰ J. Krzyszkowski, *Praca socjalna w Polsce. Stare problemy i nowe wyzwania w czasach pandemii COVID-19, wojny na Ukrainie i zmian organizacyjnych w pomocy społecznej*, „Zeszyty Naukowe KUL” 2022, nr 4 (260), s. 116.

³¹ Art. 7 pkt 11 ustawy o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 roku (Dz. U. z 2004 r. Nr 64, poz. 593).

³² K. Głąbicka, dz. cyt., s. 126.

kosztów zakupu żywności, leków i leczenia, opału, odzieży, niezbędnych przedmiotów użytku domowego, drobnych remontów i napraw w mieszkaniu, a także w sytuacji kryzysów naturalnych³³.

Podstawowym narzędziem wykorzystywanym w czasie prowadzonych działań pomocowych jest kontrakt socjalny – umowa socjalna obligująca strony do przestrzegania zasad udzielanej pomocy, również w przypadku świadczeniobiorców (uchodźców). Określenie obowiązków w kontrakcie ma charakter motywujący do podejmowania wspólnych działań, cudzoziemca zaś zmusza do czynnej współpracy. Wskazane narzędzie pozwala na zawodowe przekwalifikowanie i relatywnie szybsze znalezienie pracy, która warunkuje nie tylko bezpieczeństwo ekonomiczne, ale względnie permanentną stabilność jednostki.

Kolejnym elementem bezpieczeństwa socjalnego migrantów/uchodźców w Polsce są świadczenia rodzinne gwarantowane ustawą z 28 listopada 2003 roku. Świadczenia te opierają się na jednolitym sposobie określania kryteriów dochodowych, wynikających z kosztów utrzymania rodzin z dziećmi. Podstawowymi świadczeniami są zasiłki rodzinne uzupełniane dodatkami przyznawanymi w związku z zaistnieniem określonych sytuacji oraz świadczenia przysługujące rodzinom z dziećmi z niepełnosprawnością i świadczenia pielęgnacyjne. Wskazane powyżej zasiłki przysługują rodzinom imigracyjnym mieszkającym w Polsce, po wcześniejszym uzyskaniu statusu uchodźcy lub zezwolenia na pobyt czasowy w związku okolicznościami, które określa art. 159 pkt 1 ustawy o cudzoziemcach mających trudności w integracji ze środowiskiem³⁴.

Praca socjalna z uchodźcami w Polsce ogniskuje się wokół następujących kwestii: zameldowanie w miejscu zamieszkania, wsparcie przy rejestracji w urzędzie pracy, pomoc w wyrobieniu numeru PESEL i rejestracji w przychodni lekarskiej, wsparcie w uzyskaniu odpowiedniej pomocy medycznej (łącznie z pomocą zapisania do lekarza), w znalezieniu mieszkań, pośredniczeniu w sprawach urzędowych, pośredniczeniu przy zapisie dzieci do szkoły/przedszkola, uzyskaniu decyzji w sprawie niepełnosprawności, pośredniczenie w kwalifikacji do kursu języka polskiego, mobilizacja do jego nauki, motywowanie wolontariuszy do pomocy w nauce języka, organizacji sprzętu gospodarstwa domowego i odzieży, udzielenia pomocy w zakresie założenia konta w banku, również w obsłudze bankomatu czy pomoc w nadaniu numeru NIP³⁵. Innymi strefami realizowanymi na płaszczyźnie pracy socjalnej jest udzielenie pomocy w następujących obszarach: edukacja, kwestie mieszkaniowe, zatrudnienie i aktywizacja cudzoziemców, poradnictwo specjalistyczne i praca środowiskowa.

³³ Art. 36 pkt 1 ustawy o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 roku (Dz. U. z 2004 r. Nr 64, poz. 593).

³⁴ Art. 159 pkt 1 ustawy o cudzoziemcach mających trudności w integracji ze środowiskiem z dnia 12 grudnia 2013 roku (Dz. U. z 2013 r. poz. 1650).

³⁵ K. Głąbicka, dz. cyt., s. 175.

Obszar edukacji ma szczególne znaczenie w procesie pomagania migrantom (rodzicom, dzieciom), budząc w nich nadzieję i poczucie godności. Jest silnym zwornikiem integracji poprzez pełne uczestnictwo w społeczności lokalnej. Integracja międzynarodowa i międzykulturowa sprzyja budowaniu stosunków społecznych w nowym środowisku. Umożliwia dziecku nie tylko dostęp do nauki (formalnej i nieformalnej edukacji), ale i sposobność asymilacji kulturowej. Kluczowe dla celów edukacyjnych jest Rozporządzenie Ministerstwa Edukacji Narodowej z 1 kwietnia 2010 roku kwalifikujące i wyznaczające zasady przyjmowania do publicznych szkół, przedszkoli, organizacji i placówek edukacyjnych oraz regulujące kwestie organizacji dodatkowych lekcji z języka polskiego, zajęć z zakresu kultury kraju przyjmującego³⁶.

Przyznanie cudzoziemcowi w Polsce statusu uchodźcy, ochrony oraz zgody na pobyt tolerowany warunkuje opuszczenie przez niego ośrodka dla uchodźców. Z tej racji pracownik socjalny odwołując się do prawa gminnego, pomaga migrantom w znalezieniu mieszkania lub schronienia. Często na terenie gminy organizowane są mieszkania chronione dla osób pozbawionych schronienia. Prawo do ich uzyskania przysługuje jednostkom znajdującym się w trudnej sytuacji życiowej, które ze względu na wiek, niepełnosprawność, chorobę kwalifikują się do udzielania im wsparcia egzystencjalnego. Do podstawowych rodzajów placówek mieszczących się w kafeterii pomocowej przeznaczonych dla osób pozbawionych schronienia zalicza się: noclegownie, schroniska, hostele, domy dla bezdomnych, ośrodki dla osób dotkniętych przemocą i inne mieszkania socjalne³⁷.

Zatrudnienie i aktywizacja zawodowa migrantów/uchodźców stanowi kolejny ważny obszar pracowników socjalnych jako przedstawicieli służb społecznych. W obecnej sytuacji, gdy bezrobocie w Polsce wynosi nieco ponad 3%, możliwość podjęcia pracy przez migrantów jest relatywnie łatwiejsza. Niezależnie od wskazanych trudności uchodźcy/migrantowi jako osobie bezrobotnej przysługuje prawo do korzystania z pośrednictwa pracy, z poradnictwa zawodowego, podejmowania prac interwencyjnych, pełnych zasiłków, jakie wypłacane są dla bezrobotnych, uczestnictwa w szkoleniach kwalifikujących do podjęcia pracy. Z tej racji pracownik socjalny opracowuje zindywidualizowany projekt pomocy, uwzględniając w nim sytuację konkretnej osoby, a w przypadku rodziny motywuje także dzieci do podjęcia edukacji szkolnej³⁸.

Kolejnym istotnym zadaniem jest zapewnienie poradnictwa specjalistycznego przez Powiatowe Centra Pomocy Rodzinie lub inne organizacje non-profit.

³⁶ Tamże, s. 178.

³⁷ A. Zaborowska, *Państwowe i pozarządowe sieci wsparcia dla bezdomnych na przykładzie miasta Radomia*, w: *Lokalne sieci wsparcia*, red. M. Gagacka, K. Głąbicka, Wydawnictwo Politechniki Radomskiej, Radom 2010, s. 336–354.

³⁸ K. Głąbicka, dz. cyt., s. 182–183.

Należy je dostosować do potrzeb imigrantów, uwzględniając język osoby szukającej pomocy. Taki rodzaj poradnictwa W. Okła określa jako „formę pomocy oferowaną osobom zdrowym, przeżywającym tak zwane kryzysy rozwojowe i trudności przystosowawcze”³⁹. W tym kontekście należy zwrócić uwagę na doradztwo socjalne mające na celu udzielanie wsparcia osobom, które w ich obecnej sytuacji i z racji nowego miejsca czują się szczególnie zagubione. Również kulturowe wyzwania stanowią istotny element poradnictwa realizowanego w ramach counselingu. Objęcie rodziny wsparciem wielowymiarowym z dostępnymi formami pomocy oraz próba odbudowywania wzajemnych relacji, pomimo traumatycznych doświadczeń, jest niezwykle istotna. Metoda ta w pracy socjalnej stanowić może pierwszy etap kontaktu z migrantem, obejmując wsparcie m.in. emocjonalne⁴⁰.

Uchodźcy potrzebują pomocy także w zakresie usamodzielnienia: znalezienia pracy, miejsca zamieszkania, pomocy edukacyjnej dla dzieci. Zdaniem E. Kozdrowicz pomoc ta powinna stymulować różne poziomy poradnictwa: wychowawczego, którego celem jest aktywizacja życia, kompensowanie braków, rozbudzenie nowych zainteresowań; zawodowego zawierającego proces uczenia, przygotowania do zawodu, stymulowania rozwoju aspiracji, motywacji do pracy, poszukiwania mocnych stron oraz potencjału osoby przybywającej; kulturalno-wychowawczego opartego na uczeniu języka, aktywnego uczestnictwa w kulturze, rozwijania własnej osobowości i twórczości kulturalnej⁴¹.

Obok poradnictwa holistycznego: psychologicznego, pedagogicznego, zawodowego, rodzinnego, szczególnie należy uwzględnić pomoc prawną. Jak zauważa M. Klorek, poradnictwo prawne wobec migrantów przymusowych realizowane jest w Polsce prawie wyłącznie w działalności organizacji pozarządowych. Wskazana sytuacja jest odmienna w zakresie poradnictwa prawnego realizowanego na rzecz migrantów dobrowolnych, do których są kierowane usługi komercyjne, dotyczące m.in. postępowań administracyjnych na poziomie legalizacji pobytu lub pracy⁴². Chociaż organizacje pozarządowe prezentują wysoki poziom wsparcia i profesjonalnej pomocy to jednak ulokowane są w miejscach zurbanizowanych. Często zatem w lokalnych środowiskach, szczególnie w gminach wiejskich, brak jest tego typu organizacji do współpracy z migrantami. Deficyt

³⁹ W. Okła, *Poradnictwo terapeutyczne*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2013, s. 54.

⁴⁰ K. Trębski, *The Counseling – A Useful Tool in Helping Professions*, „Charity, Philanthropy and Social Work” 2015, no. 2, s. 19–28.

⁴¹ E. Kozdrowicz, *Poradnictwo w teorii i praktyce*, w: *Pedagogika społeczna*, red. T. Pilch, I. Lepalczyk, Wydawnictwo ŻAK, Warszawa 1995, s. 320.

⁴² N. Klorek, *Analiza poradnictwa prawnego świadczonego migrantom przymusowym przez organizacje pozarządowe w Polsce. Raport z badań*, Warszawa 2022, <https://www.isp.org.pl/pdf> (dostęp: 24.02.2022).

specjalistycznych organizacji pozarządowych w powiatach i gminach stanowi duże wyzwanie dla realizacji polityki społecznej w środowiskach lokalnych.

Praca środowiskowa zwykle jest określana jako jedna z trzech podstawowych rodzajów pracy socjalnej. Zdaniem E. Marynowicz-Hetka polega na organizowaniu w społecznościach zamieszkania współpracy instytucji lokalnych z mieszkańcami⁴³. Są to działania kompleksowe, wykorzystujące lokalne zasoby społeczności. Długofalowa praca środowiskowa prowadzi do integracji wspólnoty z innymi jej członkami, szczególnie odmiennymi kulturowo. Znajomość środowiska lokalnego i jego otoczenia (politycznego, terytorialnego, usługowego, zawodowego) wraz z zasobami sytuje pracownika socjalnego w dogodnych warunkach pracy i świadczy o jego profesjonalnym podejściu do sieci pomocy.

Podstawowym zadaniem pracownika socjalnego w pracy środowiskowej jest wykonanie diagnozy społecznej, która przyczynia się do uporządkowania oraz opisu życia społecznego, ukazuje mapę problemów i istniejące zagrożenia, ryzyka rodziny w środowisku lokalnym. Praca socjalna z uchodźcami ogranicza się do udzielenia wsparcia emocjonalnego i instrumentalnego, czyli zapoznanie ich z szeroką ofertą podmiotów wspierających uchodźców, udzielenie pomocy w obszarze komunikacji w środowisku lokalnym, wsparcie w kontaktach ze szkołą, sąsiadami i zakładem pracy. W praktyce można wskazać na trzy formy:

- 1) Centrum Aktywności Lokalnej (CAL) jako pobudzanie do aktywności społecznej, rozwiązywanie konkretnych problemów w społeczności, dążenie do skutecznej integracji. Służy aktywizowaniu społeczności lokalnych oraz tworzeniu poczucia tożsamości. Jego celem jest praca z grupami znajdującymi się w niekorzystnym położeniu, wśród których należy określić ich wspólne potrzeby, prawa, jasno przedstawić cele warunkujące wydostanie osób, rodzin z kręgu ubóstwa, dając szanse aktywnego włączenia się do rynku pracy, pełnieniu ról społecznych oraz integracji z lokalną społecznością.
- 2) Centrum Integracji Społecznej (CIS) tworzą jednostki gminy i organizacje pozarządowe, do których należy przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu osób, również uchodźców, oraz kształcenie umiejętności adaptacji w społeczeństwie; nabywanie umiejętności zawodowych; przyuczenie do zawodu; podwyższenie lub zmiana kwalifikacji zawodowych; uczenie zaspokajania własnych potrzeb; edukacja w zakresie umiejętnego i racjonalnego gospodarowania środkami pieniężnymi.
- 3) Klub Integracji Społecznej (KIS) tworzą gminy, ośrodki pomocy społecznej lub organizacje pozarządowe świadczące usługi z zakresu reintegracji zawodowej oraz społecznej. Prowadzone są w nich działania o charakterze: terapeutycznym, edukacyjno-pomocowym (np. organizowanie szkoleń, zajęć

⁴³ E. Marynowicz-Hetka, *Pedagogika społeczna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006, s. 413.

nauki języków obcych, kursów przygotowania zawodowego, poradnictwa prawno-administracyjnego – udzielanie porad z zakresu przygotowywania pism administracyjnych, wniosków do urzędów administracji i innych instytucji; pomoc przy rozwiązaniu spraw mieszkaniowych i socjalnych), zatrudnieniowym (np. organizowanie robót publicznych), samopomocowym (np. grupy wsparcia, organizowanie form spędzania czasu wolnego)⁴⁴.

Proces aktywizacji uchodźców w ramach systemu ekonomii społecznej i solidarnej jest także istotnym przedsięwzięciem. Usługi aktywizacji są jedną z form integracji uchodźców ze środowiskiem lokalnym oraz grupami pracowniczymi. Paradygmat aktywizacji promuje ideę prozatrudnieniową w polityce społecznej. Usługi te prowadzą do integracji, zabezpieczenia przed wykluczeniem społecznym, przyczyniają się do aktywizacji oraz odpowiadają na potrzeby lokalnej polityki społecznej⁴⁵.

W tym kontekście należy nadmienić (przynajmniej pogładowo), że w czasie trwającej epidemii ośrodki pomocy społecznej płynnie wykonywały zadania związane z realizacją pracy socjalnej na rzecz uchodźców, efektywnie udzielając wsparcia jednostkom i rodzinom, dając poczucie bezpieczeństwa, zwłaszcza osobom należącym do grup szczególnego ryzyka, uwzględniając nade wszystko potrzeby życiowe. Szczególną rolę, dzięki wiedzy i kompetencjom, odegrali pracownicy socjalni. Ich profesjonalna misja jako animatorów, informatorów, udzielających motywacji w szeroko interpretowanym wsparciu była decydująca. W ramach pracy dostarczali informacji dotyczących nie tylko zasad higieny, przestrzegania wytycznych służb sanitarnych, ale również informacji na temat możliwości otrzymania form świadczeń dystrybuowanych przez instytucje i organizacje pozarządowe, oferujące różne wsparcia materialne i pozamaterialne. Ponadto ich zadaniem było także pobudzanie społecznej aktywności oraz inspirowanie obywateli do działań samopomocowych.

Wyniki i wnioski

Niewątpliwie realizacja pracy socjalnej wobec migrantów/uchodźców w strukturze polityki społecznej przyjmuje istotny i ważny obszar wsparcia, które jest realizowane w usługach społecznych. Długofalowe działania przynoszą rezultaty, z których wynika, że ten rodzaj usług pomaga potrzebującym w integracji środowiskowej. Taki rodzaj polityki jest nie tylko warunkiem bezpieczeństwa socjalnego w zakresie zabezpieczenia podstawowych potrzeb, ale też zapewnia

⁴⁴ K. Głąbicka, dz. cyt., s. 186–188.

⁴⁵ M. Grewiński, *Usługi społeczne we współczesnej polityce społecznej*, Wydawnictwo ELIPSA, Warszawa 2021, s. 339.

cudzoziemcom jakość życia, niezależnie od ich kondycji ekonomicznej. Pomoc pracowników socjalnych jest elementem aktywnej polityki socjalnej, na którą, zdaniem M. Rymczy, „składają się programy i działania, które w swych założeniach mają aktywizować różne grupy niesamodzielnych życiowo beneficjentów, kształtując w nich umiejętności zawodowe, ucząc kompetencji społecznych”⁴⁶.

Niewątpliwie migranci/uchodźcy stanowią kategorię osób populacji przyjezdnej, dla której oferta programów aktywizacyjnych, szczególnie w obszarze integracji środowiskowej oraz aktywizacji na rynku pracy, jest ofertą stymulującą i stabilizującą ich egzystencję w kraju przyjęcia. Z tej racji w ośrodkach pomocy społecznej podejmowanych jest wiele programów i różnych form pomocy dostosowanych do warunków lokalnego zamieszkania oraz uwzględniających zmienną obszarów miejskich i wiejskich.

Trzeba jednak zaznaczyć, iż praca socjalna jako proces złożony i wielozadaniowy domaga się podejścia skoncentrowanego na indywidualnych rozwiązaniach z dostosowaniem wyboru odpowiednich form metodycznego postępowania. Dla cudzoziemców pracownik socjalny powinien pełnić funkcję animatora lokalnego reprezentującego polską rzeczywistość usług społecznych, być ich przedstawicielem w urzędach lokalnych i prowadzić holistyczny wymiar wsparcia w obszarze proponowanych programów integracyjnych. Ponieważ ośrodki pomocy społecznej pozostają strukturalnym elementem samorządu terytorialnego, pracownik socjalny powinien łączyć pracę terenową z pracą administracyjną z zachowaniem przepisów i norm prawnych.

Zadaniem polityki społecznej wobec uchodźców jest przedstawienie oraz rekomendacja poszerzonej oferty poradnictwa specjalistycznego (*counseling social*), w którym pomoc rodzinie uwzględniająca wsparcie emocjonalne stanowi podstawowy etap zabezpieczenia socjalnego, zdrowotnego oraz psychologicznego. Wiąże się to również z udzielaniem porad z zakresu rynku pracy, edukacyjnych (językowych) oraz z asystenturą kulturową jako obszarem, który należy odpowiednio przygotować. Płaszczyzna ta wydaje się współcześnie niedoinwestowana. Brak jest bowiem wykwalifikowanych pracowników socjalnych, szczególnie w obszarze zindywidualizowanego poradnictwa. W wielu przypadkach ten rodzaj pomocy, zwykle niestandardowy, stanowi deficyt osobowy oraz wykracza poza obowiązki kompetencyjne pracowników socjalnych.

Zapewnienie bezpieczeństwa socjalnego migrantom i uchodźcom, będące zadaniem m.in. władz lokalnych, nie zawsze jest komplementarne i spójne ze społecznym postrzeganiem uchodźców i zalecanymi formami pomocy. Brak zgody prawie połowy respondentów na przyjmowanie uchodźców w Polsce

⁴⁶ M. Rymczy, *Aktywizacja w polityce społecznej. W stronę rekonstrukcji europejskich welfare states?*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 2013, s. 143.

może być zinterpretowany jako brak zgody na świadczenie jakiegokolwiek formy pomocy społecznej.

Bibliografia

- „Bezpieczeństwo socjalne”, w: *Nowa encyklopedia powszechna PWN*, t. 1, red. B. Petrozalin-Skowrońska, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.
- Centrum Badania Opinii Społecznej, *Opinia publiczna wobec uchodźców i sytuacji migrantów na granicy z Białorusią. Komunikat z badań: nr 2021/111*, oprac. M. Feliksiak, Warszawa 2021.
- Centrum Badania Opinii Społecznej, *Polacy wobec problemu uchodźstwa. Komunikat z badań nr 81/2015*, oprac. K. Kowalczyk, Warszawa 2015.
- Centrum Badania Opinii Społecznej, *Polacy wobec uchodźców. Komunikat z badań: nr BS/155/97*, Warszawa 1997.
- Domański Z., *Bezpieczeństwo socjalne*, „Journal of Modern Science” 2017, nr 2 (33), s. 367–384.
- Florczak A., *Uchodźstwo*, w: *Organizacje międzynarodowe w działaniu*, red. A. Florczak, A. Lisowska, Wydawnictwo OTO, Wrocław 2014, s. 374–395.
- Głąbicka K., *Praca socjalna z uchodźcami, emigrantami w środowisku lokalnym*, Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich, Warszawa 2014.
- Głąbicka-Auleytner K., *Polityka bezpieczeństwa socjalnego obywateli polskich. Przyszłość i teraźniejszość*, Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu, Radom 2022.
- Głąbicka-Auleytner K., *Wybrane aspekty bezpieczeństwa socjalnego państwa polskiego*, Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu, Radom 2022.
- Grewiński M., *Usługi społeczne we współczesnej polityce społecznej*, Wydawnictwo ELIPSA, Warszawa 2021.
- GUS, *Sytuacja demograficzna Polski w latach 2000–2019. Migracje zagraniczne ludności w latach 2000–2019*, Warszawa 2020.
- Klaus W., Chrzanowska A., *Integracja i pomoc społeczna wobec uchodźców w Polsce*, „Analizy. Raporty. Ekspertyzy” 2007, nr 8, s. 2–26.
- Kłórek N., *Analiza poradnictwa prawnego świadczonego migrantom przymusowym przez organizacje pozarządowe w Polsce. Raport z badań*, Warszawa 2022, <https://www.isp.org.p.pdf> (dostęp: 24.02.2022).
- Konwencja dotycząca statusu uchodźców sporządzona w Genewie z dnia 28 lipca 1951 roku (Dz. U. z 1991 r. Nr 119, poz. 515 i 517).
- Kozdrowicz E., *Poradnictwo w teorii i praktyce*, w: *Pedagogika społeczna*, red. T. Pilch, I. Lepalczyk, Wydawnictwo ŻAK, Warszawa 1995, s. 319–340.
- Krzyszkowski J., *Inkluzywne wspólnoty. Czyli o roli polityki społecznej w samorządzie*, e-bit Wydawnictwo & Logistyka, Warszawa 2014.
- Krzyszkowski J., *Praca socjalna w Polsce. Stare problemy i nowe wyzwania w czasach pandemii COVID-19, wojny na Ukrainie i zmian organizacyjnych w pomocy społecznej*, „Zeszyty Naukowe KUL” 2022, nr 4 (260), s. 107–123.
- Kurzynowski A., *Polityka społeczna – podstawowe pojęcia i zakres*, w: *Polityka społeczna*, red. tenże, Wydawnictwo SGH, Warszawa 2001, s. 8–20.
- Łaska T., *Praktyczny wymiar integracji cudzoziemców z ochroną międzynarodową. Przykład warszawskiego centrum pomocy rodzinie*, w: *Pomoc społeczna i praca socjalna w dobie dynamicznych przemian społecznych*, red. E. Grudziwska, M. Mikołajczyk, J. Zozuła, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2019, s. 277–296.
- Marynowicz-Hetka E., *Pedagogika społeczna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.

- Mikołajczyk B., *Osoby ubiegające się o status uchodźcy. Ich prawa i standardy traktowania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2000
- Okła W., *Poradnictwo terapeutyczne*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2013.
- Ośrodek Badania Opinii Publicznej, *Uchodźcy w świadomości społecznej 2–5.10.98*, Warszawa 1998.
- Podolski K., Turnowiecki W., *Polityka społeczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2003.
- Rajkiewicz A., *Istota polityki społecznej – wczoraj i dziś*, w: *Polityka społeczna*, red. A. Rajkiewicz, J. Supińska, M. Księżopolski, Wydawnictwo Naukowe Śląsk, Katowice 1998, s. 18–31.
- Rajkiewicz A., *Polityka społeczna wobec procesów migracyjnych*, w: *Polityka społeczna*, red. G. Firli-Fesnak, M. Szyłko-Skoczny, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 303–316.
- Rymsza M., *Aktywizacja w polityce społecznej. W stronę rekonstrukcji europejskich welfare states?*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 2013.
- Rysz-Kowalczyk B., *Leksykon polityki społecznej*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2002.
- Skrabacz A., *Bezpieczeństwo społeczne – podstawy teoretyczne i praktyczne*, Wydawnictwo ELIPSA, Warszawa 2012.
- Szmagański J., *Praca socjalna. Poszukiwania tożsamości: duchowość, radykalizm, scjentyzm... i nowe kierunki*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, Warszawa 2022.
- Trębski K., *The Counseling – A Useful Tool in Helping Professions*, "Charity, Philanthropy and Social Work" 2015, no. 2, s. 19–28.
- Uchodźca*, w: *Nowa encyklopedia powszechna*, red. B. Petrozolin-Skowrońska, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998.
- Ustawa o cudzoziemcach mających trudności w integracji ze środowiskiem z dnia 12 grudnia 2013 roku (Dz. U. 2013 poz. 1650).
- Ustawa o pomocy społecznej z dn. 12 marca 2004 roku (Dz. U. z 2004 r. Nr 64, poz. 593).
- Zaborowska A., *Państwowe i pozarządowe sieci wsparcia dla bezdomnych na przykładzie miasta Radomia*, w: *Lokalne sieci wsparcia*, red. M. Gagacka, K. Głąbicka, Wydawnictwo Politechniki Radomskiej, Radom 2010, s. 336–354.
- Zybała A., *Polityki publiczne. Doświadczenia w tworzeniu i wykonywaniu programów publicznych w Polsce i w innych krajach*, Krajowa Szkoła Administracji Publicznej, Warszawa 2012.